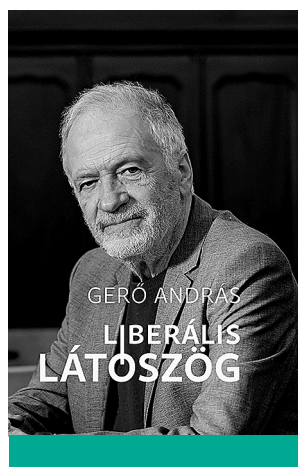

BUDAPEST- KÉPZETEK*

GERŐ ANDRÁS

Gerő András (1952–2023) Széchenyi-díjas történészprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, 1977-ben lett az ELTE BTK oktatója, ahol pályáját a Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék professor emeritusaként zárta, emellett 1991-től egészen 2020-ig a Közép-európai Egyetem egyetemi tanára volt, 1993-tól 2010-ig szerkesztette a *Budapesti Negyed*et, és haláláig a Habsburg Történeti Intézet alapító-igazgatójaként dolgozott. 2017-ben a Szent György Rend (a Habsburg–Lotaringiai-ház európai rendjének) tiszteletbeli lovagja lett. Fő kutatási területének a dualizmus korszaka, az Osztrák–Magyar Monarchia története, Ferenc József császár és király pályája, a magyar polgárosodás, Budapest története és a modern zsidó identitástörténet, illetve mindezek emlékezet-politikája és kultúrtörténete számított. Több mint hetven könyvet írt, magyar nyelven, illetve németül és angolul, utolsó kötete összefoglalónak is tekinthető, amely *Liberális látószög* címmel jelent meg (szerk. Nagy Beatrix, Habsburg Történeti Intézet–Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, 2022). Az elmúlt időszakban számos televíziós és online vitaműsorban szerepelt (*Csörte, Ez itt a kérdés, Kaktusz, Napi aktuális, Párbaj*), ahol üdítően egyedi megszólalásaival tűnt ki, önmeghatározása szerint nemzeti szabadelvű, a jelenlegi kontextusban állítása szerint egyenesen „reakciós” volt. A *Kommentár* folyóirat 2018. tavaszi megújulása előtt egy alkalommal (Múlt félmosollyal – 150 éve született meg az osztrák–magyar kiegyezés. 2017/1), azóta viszont rendszeresen publikált a lapban, az előbbieik szellemében, összesen háromszor (Emancipációs áttörés – 1848. 2018/5–6; A magyar klasszikus liberalizmusról. 2020/4; Danubia és a trónörökösök. 2022/3); az itt olvasható szöveg a nálunk elhelyezett ötödik s egyben utolsó írása. (A szerk.)

Gerő András: *Liberális látószög* (2022)

MAGYAR LÁTÓSZÖG

Budapest képzete éppúgy része a városnak, mint a „kemény” statisztikai tények, az utcaszerkezet vagy éppen az épületek együttese, ezért érdemes szemügyre venni ezt a tényezőt.

Budapest honi képzete nem egynemű – egyaránt fellelhető benne a város magasztalása és elutasítása. A teljes és kritikátlan azonosulás tömegkultúráisan legérzékeltetőbb példája az a dal, amelyet Fényes Szabolcs szerzett. E szerint:

* A tanulmány hosszabb változata megjelent: Gerő András: *Liberális látószög*. szerk. Nagy Beatrix, Habsburg Történeti Intézet – Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2022. 238–285. (Ennek rövidített és szerkesztett változatát közöljük, ezzel ünnepeelve Budapest egyesítésének 150. évfordulóját – a szerk.) Az írás eredeti változata a Kiemelt Kormányzati Beruházások Központja megrendelésére a *Budapest 2030* projekt keretében készült. Köszönetet mondok Fürjes Balázs egykori kormánybiztosnak, amiért a jogutód Budapest Fejlesztési Központ nevében, megrendelőként hozzájárult a némileg átalakított szöveg közléséhez. A tanulmány elkészítéséhez jelentős és pótolhatatlan segítséget kaptam Nagy Beatrixtól, Polgár Judittól és Török Andrásztól. Őket is köszönet illeti.

Budapest, Budapest, te csodás!
Te vagy nékem a szívdobogás.
Sehol nincs a világon olyan szép város,
És ilyen rügyfakadás!

Budapest minékünk a világ.
A Dunát mennyi híd öleli át!
Fenn az égen a hold, és a sok teli bolt.
Csodaszép ragyogás!
Budapest, Budapest, te csodás!'

Közkeletű minősítés az is, ami Budapestet „Kelet Párizsaként” tartja számon. Miután Párizs a kontinentális Európa városfejlődési kulturális mintájául szolgált, ezért ez a megnevezés nagyon is pozitív és Budapest számára hízelgő. A probléma csak az, hogy a „Kelet Párizsa” minősítés nemcsak Európában, hanem a világban is közkeletű. Bukarestet illetően éppúgy használják ezt a titulust, mint Prága vagy Varsó esetében. De Sanghajt is emlegetik ily módon, s „Észak Párizsának” tartják a norvégiai Tromsot, „Dél Párizsának” Buenos Aireset, sőt „Szibéria Párizsaként” emlegetik Irkutszkot. Az mindenesetre tény, hogy Budapest esetében napjainkig előfordul a „Kelet Párizsa” minősítés, ami egyértelműen rangemlést jelent a város számára.²

Budapest képzetében – a város létrejöttét követő jelentős mértékű és ütemű fejlődés eredményeképpen – beépült egyfajta amerikai motívum; jelesül az, hogy Budapest *amerikai típusú* növekedést valósított meg. Nem véletlen, hogy a város egyik részét, az 1896 és 1898 között beépült Damjanich utca – Aréna (Dózsa György) út – Csömöri (Thököly) út – Rottenbiller utca által határolt területet a köznyelv „csikágónak” nevezte el.³ Az utcahálózat szabályossága, az épületek hasonló mivolta a város lakóit az amerikai metropoliszra emlékeztette. S persze egy idő után a bűnözés is, ami szintén a Chicago-fogalomhoz kötődött.⁴

Az amerikai gyorsaságú és stílusú fejlődés korabeli percepcióját jelzi a város egyik leghíresebbé, emblematikussá vált kávéházának neve: New York. A létesítménynek helyet adó épület egy ugyanilyen nevű amerikai biztosítótársaság megrendelése nyomán készült el, de a megnevezés másfelől arról tanúskodik, hogy a budapestiek számára magától értetődőnek tűnt az amerikai metropolisz visszfényének jelenléte saját városukban.

Am Budapest európai metropolisszá válása során erőteljes negatív minősítéseket is kapott. Közismert, hogy a Budapest-konkurenciát nem túl szívélyesen szemlélő Karl Lueger, Bécs 1897 és 1910 közötti polgármestere előszeretettel használta rá a *Judapest* elnevezést. Ezzel egyszerre akart ütni az általa nem kedvelt zsidókon és a magyar fővárosra. A kifejezést átvették a korabeli magyar élclapok, és egy idő után beépült az antiszemita magyar jobboldal Budapestet illető szóhasználatába.⁵

A kifejezés magyar használata azzal függött össze, hogy az eredetileg nemzeti vállalkozásnak indult Budapestet jónéhányan egyre idegenebbnek látták – úgy vélték, hogy a város már nem magyar, hiszen kulturálisan olyan mértékben különbözik az ország többi részétől, ami eltávolítja az általuk konstruált és tételezett magyar „lényegtől”. A nagyváros és életformái persze mindig és mindenütt különböztek és különböznek a vidéki településektől és a vidéki

1 A dal az 1947-ben bemutatott *Rigó Jancsi* című operett részét képezte. A bemutató a háborús sérüléseket elszenvedett városban hangozott el – a szöveg inkább a háború előtti vélt realitást és a vágyott jövő képzetét fejezte ki, mégpedig egyszerre. A dal szövegírói: Pártos Jenő és Szécsén Mihály.

2 Vö. <<http://www.atv.hu/belfold/20171204-budapest-ismet-a-vilag-legkedveltebb-uticeljai-kozott>>.

3 Ennek szépirodalmi vetületét lásd: Békés Pál: *Csikágó. Gangregény*. Palatinus, Bp. 2008. A mű legújabb kiadása: Jelenkor, Bp. 2016.

4 A fővárosról írók közül volt, akit ez meg is ihletett: MÓRICZ Zsigmond: *Jobb, mint otthon*. A mű legújabb kiadása: Kossuth, Bp. 2014.

5 A toposz olyannyira rögzült, hogy egy szélsőjobboldali képviselőjelölt 2017–18-ban is használta ezt a kifejezést. Lásd például: <<https://telex.hu/belfold/2021/06/28/a-mazsihisz-tiltakozik-a-judapestezo-jobbikos-biro-laszlo-inditasa-ellen>>; <https://hvg.hu/itthon/20200925_Biro_Laszlo_elnevezest_kert_a_zsidoktol> és <https://hvg.hu/itthon/20200821_Magyarazza_antiszemita_kijelenteseit_a_kozos_ellenzeki_jelolte_valasztott_jobbikos_politikus_aki_lehet_hogy_nem_is_indulhat>.

Budapest nemzeti vállalkozásnak indult

életforma variációitól. Ez a természetes kultúrantropológiai különbség Magyarországon politikai értelmezési dimenzióba is átkerült – ezért lehetett a fővárost idegennek, nem magyarnak láttatni.

A kultúrantropológiai másságból nemzeti idegenség lett, s az idegenség átcsapott a politikailag motivált bűnösség fogalmába is. Ennek jellegzetes példáját mutatják Horthy Miklós szavai Budapestre való, 1919-es bevonulása alkalmából. A város polgármesteréhez intézett szövegében ezt mondta:

„Szerettük, becéztük ezt a várost, amely az elmúlt évben a nemzet megrontója lett. Tetemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost: ez a város megtagadta ezeréves múltját, ez a város sárba tiporta koronáját, nemzeti színeit, és vörös rongyokba öltözött. Ez a város börtönre vetette, kiüldözte a hazából annak legjobbjait, és egy év alatt elpredálta összes javainkat. De minél jobban közeledtünk, annál jobban leolvadt szívünkről a jég, és készek vagyunk megbocsátani. Megbocsátunk akkor, hogy ha ez a megtévelyedett város visszatér megint a hazájához, szívéből, lelkéből szeretni fogja a rögöt, amelyben őseink csontjai porladoznak, szeretni azt a rögöt, amelyet veritékes homlokkal munkálnak falusi testvéreink, szeretni a koronát, a dupla keresztet. Katonám, miután földjeikről betakarították Isten áldását, fegyvert vettek a kezükbe, hogy rendet teremtsenek itt, e hazában. Ezek a kezek nyitva állanak testvéri kézszerítésre, de büntetni is tudnak, ha kell. Meg vagyok győződve róla, azaz úgy remélem, hogy erre nem fog sor kerülni, hanem ellenkezőleg, akik bűnösöknek érzik magukat, megtérnek, és hatványozott erővel segítenek a nemzeti reményekben tündöklő Budapest felépítésében.”⁶

⁶ Budapesti Hírlap, 1919. november 18. 3.

Székesfőváros –

Budapesti légitafel: középpontban a Duna kanyarulatával, a Lánchíd és Margit híd közötti szakasszal, metszéspontjában az Országházzal, 1930-as évek (Fortepan / Friss Ildikó)

A politikaivá váló Budapest-ellenesség a magyar nemzettudat meghatározott vonulatainak részévé vált, noha Horthy szavaiban is tükröződik az, hogy Budapest bizonyos politikai jellegű feltételek teljesítése esetén továbbra is a nemzet reményeinek beteljesítése.

Persze az önmagában is érdekes, hogy Magyarországon kialakult egyfajta *főváros-ellenesség*. Ez Európában alig jellemző – jószerivel csak Párizs és Bécs esetében megfigyelhető.⁷ Tehát amíg a város és vidék eltérő mivoltának hangsúlyozása az európai kultúrában közhelynek számít, addig a főváros-ellenesség nagyon is kivételes jelenség.

A kulturálisan és politikailag idegen, negatív tartalmú Budapest-képet legeredetibb módon Molnár Ferenc, a világhírűvé vált magyar író vonta kétségbe. Azt írja, érdemes hosszabban is idézni, hogy:

„Csak nálunk lehet rájjeszteni Budapestre azzal, hogy neki saját külön bűne az, ami minden más fővárosnál csak természetes, tudniillik az, hogy a nemzeti életből csak azt veszi át, ami városiasítható, ami megfelel egymillió együtt élő embernek, hogy nem ambíciója falunak látszani, hogy megcsinálja a maga saját külön magyarságát, amely a részletekben nem hasonlít a vidék magyarságához, de amely kifelé, az elfogulatlan ember szemében éppen olyan magyar, mint amaz, már csak azért is, mert nem lehet más, még ha kénköves tűzeső zuhog is az égből. Azok az urak, akik Budapest magyarságát megtagadják, elfelejtik, hogy amikor egy földterületnek az a hivatása, hogy egy ország fővárosa legyen, akkor az a földterület abban a pillanatban belép a fővárosok nemzetközi szövetségébe, és egy sehol meg nem írt, de a világ köztudatában meglevő ceremóniálé szerint tartozik élni, kénytelen fölvenni tízezer olyan szokást, amelyet minden főváros fölvesz, kénytelen börsét építeni, villamos vasutat járatni s a többi s a többi, és ezzel kénytelen a külső képét fővárosszerűvé tenni, ami egyenesen ellentmond a falu és a kisváros hangulatának, amit ezek az urak állandóan összetévesztenek a nemzeti és faji hangulattal. Most már ezen tízezer dolgon belül megtartja a magyarságát nyelvben, érzésben, törekvésben, e nagy dolgokban éppúgy, mint a rendőrei egyenruhájában, a magyar stílusú épületekben, tehát a kis dolgokban. De a jó urak csak azt látják, vagy csak azt akarják látni, hogy itt sehol nem látszik a rónaság, itt sehol nem bólogatnak a jegenyék, és nincs sehol gömbakác, nem hallatszik az aratók danája, mire a jó urak kiköpnek, elszomorodnak, és szidják ezt a nemzetközi magyartalan fészket, és úgy szidják és addig szidják, amíg szerény magam is, aki szeretem ezt a várost, és tudom is róla, hogy magyar, elkámpicsorodom, és úgy képzelem el őt magamnak Magyarország térképének kellő közepén, mint egy szomorú zsidót.”

Pedig ez a város – írja Molnár – nagyon is magyar: „...a miénk, speciálisan a miénk, csak nem látjuk, nem tudjuk, nem érezzük, mint ahogy az ember nem érzi a maga szagát. Márpedig a nemzeti karakter egészen pontosan olyan, mint a szag, csak a szimattal konstatálható, és a természet már úgy rendezte be az embert, hogy szimatja csak a más szaga számára van.” Azok, akik kétségbe vonják a város magyarságát „nem akarják megérteni, hogy ha egy milliós város magyar, az másként magyar, mint egy háromezer lakossal bíró község, és nem akarják belátni, hogy Budapest még akkor se lehetne magyartalan, ha akarna, mert a szent, hatalmas és áthághatatlan természeti törvény értelmében ezt a várost a magyar föld izzadta ki, és csakis olyannak izzadhatta, amilyen, és ha ilyenek izzadta, hát ez a magyar.”⁸

A főváros-ellenességnek új lendületet adott a történelmi Magyarországot szétverő trianoni békeszerződés. Ennek eredményeképpen Budapesttel ugyan nem egyenlő nagyságú, de fontos, térségszervező erővel bíró nagyvárosok veszték el (Arad, Kassa, Kolozsvár, Pozsony, Temesvár és a történelmi Magyarország részét képező Horvátország fővárosa, Zágráb). A területe jelentős részétől

⁷ Lásd bővebben Döbrentey Dániel Joakim írását: <<https://docplayer.hu/3670980-Szakdolgozat-a-budapest-ellenesség-a-hetkoznapokban-es-a-magyar-politikai-diskurzusban.html>>.

⁸ MOLNÁR Ferenc: 1911. november 19. = *Pesti Napló*. vál. MOLNÁR GÁL Péter, Nyilvánosság Klub – Századvég, Bp. 1993. 238–243.

megfosztott Magyarországon Budapesten kívül mindösszesen három jelentős nagyváros maradt: Szeged, Debrecen és Pécs. Kétségtelen azonban, hogy Trianon veszteségei két vidéki városnak viszont komoly fejlődési lendületet biztosítottak, ezek Miskolc és Győr.

A Nagy-Magyarországhoz szabott Budapest jószerivel az egyetlen igazi nagyváros maradt Kis-Magyarországon. Ebből az következett, hogy Budapestet egyre többen tartották „vízfejnek”, ami egyértelműen negatív tartalmú minősítés. A vízfejűség (*hydrocephalus*) az orvostudomány által is jegyzett betegség. Így tehát a terminológia azt jelenti: Budapest beteg jelenség, Budapest léte kóros stb. Trianon után folyamatosan megjelenik a vízfejmotívum, mai szerzők is időről időre használják ezt a kifejezést.⁹

A „vízfej” terminológia legfőbb érve abban rejlik, hogy Budapest és vonzáskörzete mind demográfiai, mind gazdasági szempontból eléggé domináns. Akik ezt a negatív minősítést használják, messzemenően nem veszik figyelembe azt, hogy a globalizált világban – de még az Európai Unió tekintetében is – Budapest egyáltalán nem áll ezzel egyedül. Sajtóhírek szerint „az OECD nemrég kiadott jelentése a fejlett országok 78 metropoliskörzetét vizsgálja: ezek másfél millió főnél népesebb központok, amelyek egy nagyvárost és a környező területeket (Budapest esetében Pest megyét) foglalják magukban. A jelentés szerint egyes nagyvárosi körzetek – Budapest, Koppenhága, Dublin, Helsinki, Szóul – az ország GDP-jének majdnem a felét állítják elő. Sőt van olyan metropolis is – az Amszterdamot, Rotterdamt, Hágát, Utrechtet és az azok között elhelyezkedő kisebb településeket magában foglaló Randstad Holland –, amelynél ez az arány meghaladja az ötven százalékot. Prága, Oslo vagy Stockholm csak az egyharmadát adja a bruttó hazai terméknek.”¹⁰

A „vízfej” minősítés másik érve abban áll, hogy Budapest lakossága túl nagy az ország össznépességén belül. Ha megnézzük a szomszédunkban, illetve a tágabb térségben lévő arányokat, akkor a következőket látjuk:

Trianon után Budapest maradt az egyetlen hazai nagyváros

Az országok és a fővárosok lakosság száma, valamint a fővárosi népesség aránya az ország népességén belül, 2017

Ország / főváros	Az ország lakosság száma (millió fő)	A főváros lakosság száma (millió fő)	A fővárosi népesség aránya az ország népességén belül (%)
Ausztria / Bécs	8,77	1,87	21,3
Csehország / Prága	10,58	1,28	12,1
Horvátország / Zágráb	4,15	0,801	19,3
Lengyelország / Varsó	37,97	1,75	4,6
Románia / Bukarest	19,64	1,84	9,4
Ukrajna / Kijev	44,83	2,88	6,4
Szerbia / Belgrád	7,02	1,37	19,5
Szlovákia / Pozsony	5,4	0,434	8
Szlovénia / Ljubljana	2,067	0,288	13,9
Magyarország / Budapest	9,78	1,76	18

(forrás: Eurostat, Világbank)

9 „Vízfejsúly”: <http://hvg.hu/gazdasag/20130610_Budapest_nelkul_a_magyar_gazdasag_nem_let>; „szörny-szülött városállam”: <http://nol.hu/belfold/20120825-vizfej_vagy_vilagvaros_1327751>. Értelmezést nyújt: István BART: *Hungary & the Hungarians. The keywords. A concise dictionary of facts and beliefs, customs, usage & myths.* ford. Judith SZÖLLÖSY, Corvina, Bp. 1999. 30.

10 <<https://index.hu/gazdasag/vilag/vizf061215>>

Főhajó – A „Budapest”
Duna-tengerjáró áruszállító
motorhajó, 1932
(Fortepan)

Amint látható, az országlakosokon belüli számarányát tekintve a főváros népessége a 4. helyen áll. Megelőzi Bécs, Belgrád és Zágráb. Ebből is látszik, hogy a vízfejminősítés még Közép-Európa vonatkozásában sem áll meg. Így tehát Budapest esetében a vízfejmotívum kizárólagos hangsúlyozását inkább a mazochista jellegű nemzeti önostorozás kategóriájába lehet sorolni. Másfelől természetesen igaz az, hogy Budapest demográfiai, gazdasági, kulturális jelentősége Magyarországon meghatározó.

Budapest itt felvillantott képzetei a teljes csodálattól a teljes tagadásig terjednek. Ezeknek a képzeteknek az ereje és súlya nem egyenlő, de időről időre némelyek felerősödnek, némelyek elhalványulnak. Az bizonyos, hogy *a város nem önmagában áll, hanem a róla alkotott képzetekkel együtt létezik*. A képzetek pedig hatnak az identitásra – adott esetben teljesen ki is töltik azt. Budapest feltétlen szeretete és dühödt kritikája egyaránt a város életerejét bizonyító s egyben ösztönző tényező. Budapest azzal is több lesz, ha nyilvánosan szeretik, s paradox módon az is javára válik, ha ilyen-olyan okok miatt nyilvánosan nem szeretik. Ha a város „csodás”, az részben abból adódik, hogy a rá vonatkozó különböző és tartalmilag nagyon eltérő képzeteket hasznosítani tudja, beépíti önképébe. Mert akár szeretik, akár gyűlölik, ez mégiscsak annyit tesz, hogy nem hagyja közömbösen az embert. S csak az iránt nem tanúsítunk közömbösséget, akinek egyénisége, karaktere van. Az eltérő képzetek együttese más olvasatban tehát arról szól, hogy *Budapest nem érdektelen*, egyéniséggel bír. Ennél nagyobb dicséret pedig egy város esetében nem is lehet.

KÜLFÖLDI LÁTÓSZÖG

A külföld Budapestet illető és egyértelműen beazonosítható képzetét egyfelől az útikönyvek tükrözik, másfelől a Budapestről szóló külföldi lapokban megjelenő írások. Hét jelenleg forgalomban lévő útikönyv alapján¹¹ nagyjából-egészében a következő kép rajzolódik ki: *Budapest képe alapvetően pozitív, egyenesen lelkesedő kicsengésű.*

Ezek az útikönyvek általában több jellegzetességet hangsúlyoznak. Kiemelik Budapest Monarchiához kötődő retró jellegét, a nagyszerű épületek látványát, a Duna központi szerepét, a kulturális és gasztrokínálat gazdagságát. Sokszor utalnak a város templomaira, a főváros történelmi hangulatára. Kiemelik az általuk kiválónak tartott tömegközlekedést, a hangulatos kávéházak jelenlétét, a városban található múzeumok és fürdők kiváló színvonalát és sokféleségét. Az utóbbi időben – vélhetően a romkocsmák és a bulinegyed miatt – Budapest mint afféle *hipster*főváros is megjelenik. Aki így interpretálja Budapestet, az szót ejt arról is, hogy a város tele van kreatív energiával.

Az útikönyvek Budapest-képét néhány idézettel is lehet illusztrálni. „A Duna két partján elterülő csodás fekvés, szépséges építészet, ízletes magyar konyha: mindezekért együtt igencsak érdemes Budapestet felkeresni. Varázslatos hídjai, körutai, folyóparti panorámája valósággal kínálja az összehasonlítást Párizssal, Prágával és Béccsel, de az összehasonlítás érvényes kulturális élete, kávéházai, zenei kínálata tekintetében is. Budapest ezen kívül a közelmúltban szert tett egy modern mellékízre is, *cool* butikhoteljei épültek, és egyik trendi kocsmá nyílik a másik után művészien lerobbant épületekben. A város mégis eltéveszthetetlenül magyar. Lakói a kérkedésig büszkék magyar őseikre. A nyelv (melynek legközelebbi rokona a finn) kihívást jelent ugyan, de e végsőkéig kozmopolita város élvezetének nem akadály.”¹² *A Blue Guide* pedig egyenesen így ír: „Budapest »a Duna Királynője«, a világ egyik legszebb fővárosa. [...] A város ideális méretű. Közel kétfélmillió lakosával elég nagy ahhoz, hogy az ember igazi metropolisznak érezhesse. Grandiózus épületei, gazdag kulturális kínálata, zöldellő parkjai és jó éttermei vannak. Ugyannakkor nem túl kiterjedt város, be lehet fogadni egyszerre, fel lehet fedezni egyik végétől a másikig. Példás tömegközlekedése megkönnyíti az utazást. Budapest híres építészetéről, zenéjéről (gyönyörű Zeneakadémiajáról), kávéházairól és gyógyfürdőiről.”¹³ Az igencsak népszerű *Lonely Planet* szerint „a Duna két partján fekvő város, Magyarország bájos fővárosa, Budapest történelme minden egyes zugából előtűremkedik. Legyen szó akár a *belle époque* nagyszállóiról, a kommunista időkbeli kávéházakról, a tőpörödött arcú, láncdohányos férfiak utcai sakkjátszmáiról, a régi idők emlékei lépten nyomon szembejönnek. A jobb- és baloldal közötti ideológiai választóvonal, amely a 20. századi Budapestet mindvégig megosztotta, nemcsak a múzeumokban érhető tetten, hanem az utcákon is. [...] Míg a visszanyert függetlenség első, részegítő éveiben az embereket a nyugati javak beszerzhetősége foglalta le, azóta a város egy jól kitapintható, kifinomultabb irányba fejlődik. A múlt rehabilitációja részben a retródivat, részben a nemzeti büszkeség egyre gyakoribb kifejezése révén érezhető. A helyben tanult, egyre sikeresebb kreatív szakemberek mind több friss energiát adnak hozzá a Budapest *brand*-keverékéhez: a szabadtéri kavalkádokban hol új, kézműves kávé- vagy sörmárkákat promóznak, hol provokatív utacművészek, illetve speciális, rétegigényeket kielégítő divatmárkák tűnnek fel. Nincs hónap, hogy ne nyíljon valamilyen hiperelegáns *design*étterem, felvágós új butik, luxushotel, bennfentesek által *hype*-olt bár vagy művészeti galéria – a fiatal vállalkozók újabb

Budapest demográfiai, gazdasági, kulturális jelentősége meghatározó

11 *Eyewitness Travel Budapest*. Dorling Kindersley – Penguin Random House, 2017.; *The Rough Guide*. Apa Group, London, 2018.; *Culture Smart Hungary*. Kuperard, London, 2017.; *Blue Guide*. Somerset, London, 2018.; Rick STEVES: *Budapest*. Avalon Travel, Berkeley, 2017.; *Fodor's 25 Best: Budapest*. AA Media Limited, 2018.; *Lonely Planet Budapest and Hungary*. Lonely Planet Publication, 2017.

12 *The Rough Guide*. I.m. 4.

13 *Blue Guide*. I.m. 8.

és újabb hulláma indít valamilyen vonzó, új vállalkozást, általában szép régi épületekben. Ma már a nemrég még ijesztően lepusztult Józsefváros is vonzó étteremek és kocsmák jó választékát kínálja. A városi szövet e speciális újraértelmezése révén Budapest lassanként megtalálja saját, csak rá jellemző, magát megújító, előre mutató útját.”¹⁴ Az útikönyvek időnként nemzetkarakterológiát is tartalmaznak, az egyik például így ír: „Milyenek a modern magyarok? Leginkább paradox lényeknek lehet őket nevezni. Böbeszédűek, mégis zárkóztak, pörgősek, szórakoztatóak, tele iróniával, amely szinte a cinizmussal határos. De az önbefeketésen túl fellelhető a saját kultúrájukban, életmódjukban, eredményeikben való erős bizodalom, ezeket mind történelemmel dacolva alakították ki, illetve védték meg. [...] Szeretnek problémákat megoldani, válságokon úrrá lenni, de elveszthetik érdeklődésüket, amikor már minden megy a maga megszokott, normális kerékvágásában. Egyszerre képesek vidámak és borúlátóak lenni. Optimizmusuk gyakran keveredik fatalizmussal, büszkeségükbe nem ritkán neheztelés vegyül.”¹⁵

A sajtó esetében szinte lehetetlen mindenre kiterjedő képet adni, hiszen oly sok orgánus írt és ír Budapestről. Ebben az esetben némileg önkényes, de indokolható alapon a világ egyik legbefolyásosabb lapjának, a *New York Times*nek az utazási szekcióját tekintettük át. 1980 óta az amerikai napilap utazási rovata 351 alkalommal írt Budapestről cikket. A legelső 1981-ből származik, ami arról tanúskodik, hogy Budapest ekkor került rá az igényes amerikai utazók térképére.

A '80-as évektől napjainkig terjedő időszakban a Budapest-kép sokat változott. A változás lényege abban foglalható össze, hogy míg Budapest a '80-as években a vasfüggönyön túli romantikáról szólt, addig napjainkban már inkább a város szépségéről, vendégszeretetéről, kifinomultságáról írnak. A cikkek beszámolnak a robbanásszerű gazdasági változásokról és fejlődésről, Budapest vitalitásáról, életerejéről, a nagyszerű épületekről, a város páratlan fekvéséről, a kulturális kínálatról, a gasztronómiai sokszínűségről, a nagyszerű múzeumokról, a sokrétű fürdőkulturáról, a kiváló szállodákról, a művészet hétköznapokat átható jelenlétéről. Érdekességként szót ejtenek arról, hogy a városban itt-ott még fellelhetők a II. világháború és az 1956-os forradalom nyomai. Egészében Budapestet úgy látják, mint egy éjjel-nappal működő életeli várost, amelyet a régi és az új szimbiózisa jellemez.

Jelzésszerűen érdemes felvillantani, hogy a *New York Times* a rendszerváltozás óta a város milyen fajta jellegzetességeit emelte ki. 1990-ben még az előző századforduló képzete dominált, mondván: „Ha minden városnak meg van a maga helye a történelemben, akkor ez Budapestnek a századforduló. Az operaháztól kezdve a sugárutakon át a kávéházakig, villamosokig, parkokig és magánvillákig minden megvan itt. És most, hogy egy újabb korszak és újabb évszázad végéhez ért, ugyanazt az őrjöngést és lankadást mutatja, ugyanazt az üzletkötés és szórakozás iránti igyekvés jellemzi ma is, ami az 1900-as években, az aranykorában.”¹⁶ 1994-ben már hangsúlyos szerepet kap a nagyszámú és gazdag kínálatú bíró múzeumi karakter: „Egy olyan kis országban, mint Magyarország, szemlátomást nincs semmi magától értetődő tárgy vagy dolog, amit ne lehetne kincsként felhalmozni és bemutatni. Budapest, az ország fővárosa tele van olyan múzeumokkal, amelyek az égvilágon mindennel foglalkoznak: a tárgy lehet a telefon, a villamos, a torta, a reklám, vagy éppen az állat-

tenyésztés. Ezekben a gyűjteményekben megtalálhatók az utcai telefonokba bedobált idegesítő tárgyakról kezdve a baromfinevelést bemutató diorámákon keresztül a valahai éttermi reggelikhez használt tálalási eszközökig. Így, együtt, afféle nemzeti »talált tárgyak« lerakat.”¹⁷ 2001-re már azt emelik ki, hogy Budapest felzárkózóban van az Európai Unió nagyvárosaihoz, hiszen „számos luxushotellel, nyugati stílusú óriás bevásárlóközpontokkal, ráadásul a kommunista idők szapuló iróniával, Budapest elkerülhetetlenül sodródik afelé, hogy olyan legyen, mint az Európai Unió bármelyik nagyvárosa – azé az unióé,

» az új erősíti a régít

14 *Lonely Planet... I.m.* 23.

15 *Culture Smart Hungary. I.m.* 8–9.

16 Celestine BOHLEN: Budapest's Grand Design. *The New York Times*, 1990. március 18.

17 Alexandra SHELLEY: Budapest's Museums of Everyday Life. *The New York Times*, 1994. október 23.

amelyhez Magyarország annyira szeretne csatlakozni. Új, divatos szállodák, alkalmazkodás az európai, a könnyebb ételeket preferáló ízléshez, sőt még friss hal is, mindezek jól kiegészítik a nagyszámú külföldi beruházást, a szárnyaló gazdaságot.”¹⁸ 2018-ban a lap az alábbi megállapítást teszi: „Európa egyik jelentős városa, Budapest ma regionális vezető szerepet játszik a művészet, a *design*, a gasztronómia területén. A városban a divat is jelentős szerepet játszik, és a volt keleti blokkban itt van a legtöbb Michelin-csillagos étterem.”¹⁹ Amint látjuk, mindegyik írásban megjelenik az, hogy Budapest karakteréhez hozzátartozik a régi és az új sajátos szimbiózisa, s a város nem egy a sok közül, hanem önálló színnel, karakterrel bíró jelenség.

A külföld Budapest-képe negatívumot alig tartalmaz. Kevés szó esik az utóbbi években egyébként visszaszoruló bűnözésről, a turistákat megkárosító szolgáltatókról. Nagyjából-egészében megállapítható, hogy az áttanulmányozott útikönyvek és a vezető észak-amerikai napilap cikkei alapján Budapest képzete kifejezetten jó, s ami a leglényegesebb, az elmúlt évtizedek során a jóhoz képest is jobb lett. Mindez megfelelő alap arra, hogy az európai nagyvárosok körében s azon belül is Közép-Európában Budapest magas elismertségi szintjét tovább növelje, hiszen 19–20. századi múltja és 21. századi jelene ma már szervesen egybetartozik. *A régi erősíti az újat, az új erősíti a régit. Lehet ezt Budapest színergiájának is nevezni.*

BUDAPESTI LÁTÓSZÖG

Budapest identitását jelentős mértékben megszabja a róla alkotott képzetek összessége. Ezek időnként ellentmondásban vannak egymással, sok esetben politikailag motiváltak, olykor kultúrantropológiailag értelmezhetők. Velünk vannak, ott laknak gondolatainkban, nélkülük Budapest nem Budapest. ■

18 Steven ERLANGER: What's doing in Budapest. *The New York Times*, 2001. április 8.

19 Evan RAIL: 36 Hours in Budapest. *The New York Times*, 2018. március 29.

Téli Budapest – Nemzeti lobogó a havas Lánchídon, háttérben az Országház
(*Magyar Trikolór Naptár – 2019, Jónás Tamás felvétele*)